

РАТНА ТЕХНИКА И МЕЂУНАРОДНИ ОДНОСИ

У данашњим условима, кад су општа научна и техничка достигнућа у највишем степену не само подвргнута већ и инспирисана војним потребама и захтевима, војни чиниоци у знатно већој мери него у ранијој историји утичу на читав друштвени и политички живот савременог света. С обзиром на оштра противречја блоковски поларисаних сила, ти чиниоци данас до те мере прожимају међународне односе да на плану светских збивања пријидно играју улогу одлучујуће покретачке снаге.

Разуме се, утицај војних фактора на светска збивања јесте и може да буде различит, зависно од тога каквој политици служи војна сила. Али кад је реч о војним чиниоцима на које се данас ослања блоковска политика бременита опасностима општег нуклеарног рата — што и представља предмет наше теме — очигледно је да се њихово дејство испољава само у негативном и веома опасном виду — у виду сталног компликовања међународних односа, заоштравања постојећих и рађања нових међународних проблема који као мора притискују савремено човечанство.

Као и остали војни чиниоци у служби политике блоковске искључивости, у том смислу делује и ратна техника која представља један од одлучујућих фактора војне моћи. Њено негативно дејство на међународне односе испољава се поред осталог и на тај начин што под утицајем трке у наоружању вртоглаве квантитативне и квалитативне промене стално теже нарушавању равнотеже војних снага блокова. Истина, због паритетних могућности главних блоковских сила, трка у наоружању не доводи до битног поремећаја равнотеже снага посматране као збир компонената апсолутне и релативне вредности. Међутим, квантитативне и квалитативне промене у ратној техници стално померају материјалну основу равнотеже војних снага блокова. А таква померања, карактеристична за читав послератни период, у најнегативнијем виду непосредно утичу на ставове блоковских сила по свим основним међународним проблемима.

Политички ставови засновани на нуклеарној подлози

Међу најактуелније императиве савременог света свакако спада проблем ограничења и забране нуклеарног оружја. На линији његовог решавања за последњих петнаестак година било је веома много предлога, али се, упркос снажног притиска светског јавног мњења, проблем није помакао за почетне тачке, односно уколико се и помакао то кретање је ишло у правцу хорсокака. Узроци тога су, наравно, многоструки. Међутим, гледано с војног аспекта, у основи читавог проблема лежала је и још увек лежи различита материјална база равнотеже војних снага блокова која је утицала на формирање опречних ставова и предлога кроз које се манифестовала тежња да се постојећа равнотежа наруши у своју корист.

Као што је познато, у првом послератном периоду, кад су САД имале атомски монопол, блоковска равнотежа војних снага почивала је на квалитативно различитим елементима ратне технике: с једне стране је било нуклеарно наоружање и релативно слабије снаге опремљене конвенционалним оружјем, а са друге, изразито надмоћне копнене снаге наоружане тзв. класичним оружјем. На бази опште констатације међународних односа, та околност је управо и условила различите ставове блоковских сила по питању ограничења и забране нуклеарног оружја. Наиме, гледајући у нуклеарној компетенти оружане силе протутежу јаким конвенционалним снагама источног блока, западни блок је у том периоду инсистирао на предлозима који су се у суштини сводили на очување властитог атомског монопола, односно на онемогућавање производње нуклеарног оружја и спровођења било каквог програма развоја атомске енергије у СССР.¹⁾ Истовремено су западне силе биле за што радикалније смањивање конвенционалних оружаных снага, дакле за смањивање оне компоненте оружане силе у којој је супротна страна имала изразите предности. Са своје стране источни блок је у својим предлозима инсистирао на забрани производње и уништењу свих постојећих залиха нуклеарног оружја — дакле оружја којег он тада није имао — а из разумљивих разлога није у томе периоду могао прихватити западне предлоге у погледу смањивања копнених снага и класичног наоружања.

Но, проблем се тиме не исцрпљује. Његову целовитост потпуније осветљавају последице које је различита материјална база војне моћи блокова у том периоду имала на међународне односе на ширем плану. Наиме, на бази постојеће констелације тих односа, непосредна последица појаве нуклеарног фактора на једној страни биле су тезе превентивног, па чак и општег нуклеарног рата, потхрањиване тежњама најреакционарнијих снага на Западу да се искористи властита предност у ратној техници и поведе крсташки рат против комунизма. Њихов непосредан резултат било је рапидно погоршавање међународних односа и појачана трка у наоружању коју су, с једне стране, карактерисала настојања да се нуклеарна предност задржи и повећа, а са друге, да се та предност ликвидира што бржим успостављањем нуклеарне равнотеже.

Квалитативан скок којим је обележено ново померање у материјалној бази равнотеже војних снага блокова означиле су нуклеарне експерименталне експлозије на Истоку од 1949. године навамо. По неумољивој логици ланчане реакције, новостворено стање брзо се одразило на међународне односе у целини, између осталог и на ставове великих сила по питањима разоружања. У овој ситуацији западни блок више није инсистирао на предлозима који су имали за циљ очување атомског монопола из простог разлога што га више није ни имао. Остајући и даље при предлозима о забрани нуклеарног оружја, источни блок сада — очигледно под утицајем створене нуклеарне компензације класичној компоненти војне моћи — истиче своју спремност на такав аранжман којим би смањење конвенционалне компоненте војне силе могло да претходи забрани нуклеарног наоружања. Но, кад је изгледало да су померањима у материјалној основи оружане силе у правцу изравнања (равнотеже) у њеној главној компоненти, нуклеарном

¹⁾ У том смислу нарочито је карактеристичан предлог о коришћењу нуклеарне енергије у мирнодопске сврхе који је на првој седници Комисије за атомску енергију, јула 1946, поднео амерички делегат Барух (Барухов план). Према том предлогу, елиминисању нуклеарног оружја (којим су тада располагале само САД) из наоружања приступило би се тек по образовању међународног тела с правом својине над свим изворима сировина и правом управљања технолошким поступцима, односно правом контроле над читавом производњом опасном по рат.

наоружању, створени становити предуслови за неки споразум, аранжману се испречило читав низ нових проблема. Али, пре него што пређемо на неке од њих, размотримо још једно крупно међународно питање из комплекса проблема ограничења и забране нуклеарног оружја.

Упркос снажном притиску светског јавног мњења, дуго дискутовани проблем обуставе експерименталних нуклеарних експлозија још увек није решен. Наравно, из више разлога, међу којима веома значајно место припада квантитативном и квалитативном односу ратне технике антагонистичких сила. Наиме, док су САД имале атомски монопол, а потом извесно време изразиту премоћ у нуклеарном оружју, западни блок је споразум у овој области условљавао читавим низом захтева из других области разоружања. У ствари, посреди је била тежња да се решење проблема што више компликује како би се путем експеримената усавршило оружје у којем је Запад био премоћан, односно тежња да се тим путем равнотежа снага у својој укупности наруши у властиту корист.

Накнадно успостављеном нуклеарном равнотежом у основи су отпале предности које би једна или друга страна могла да има од настављања експеримената, пошто се искуства која се обострано преко тих експеримената стижу у ствари узајамно неутралишу. Другачије речено, успостављена равнотежа створила је неопходне материјалне претпоставке за склапање аранжмана, што је и дошло до изражаја у обострано прихваћеном мораторијуму који је био на снази од октобра 1958. до септембра 1961. године, за које време су се САД, Велика Британија и СССР уздржали од нуклеарних експеримената. Што се такво стање није одржало, резултат је не само околности да се и Француска није одрекла нуклеарних експеримената, већ пре свега последица политике блоксовске искључивости чија је једна од основних карактеристика узајамно неповерење и перманентно подозрење да је супротна страна ипак у повољнијем положају са становишта равнотеже. О томе речито говоре и догађаји последњих неколико месеци, нарочито дијаметрално супротан третман резултата и последица серије нуклеарних експеримената извршених на Истоку у септембру и октобру 1961. године. Док је, наиме, гледиште СССР да је тим експериментима поново успостављена нуклеарна равнотежа, западне силе сматрају да је поменути експериментима СССР, између осталог, усавршио своје противракетно оружје и тиме нарушио равнотежу снага у своју корист, што наводно изискује потребу да и Запад обнови атмосферске нуклеарне експлозије. Но, такве негативне обостране реакције по том питању у ствари су само пример који илуструје ланчану реакцију у међународним односима на бази квантитативних и квалитативних, стварних или претпостављених, промена у ратној техници.

Домент нуклеарних пројектила и политика

Међу проблеме који су се након успостављања нуклеарне равнотеже испречили постизању ма каквог значајнијег аранжмана блоксовских сила, значајно место заузима питање инспекције и контроле. Као што је познато, блоксовске силе су и у решавању тог проблема запале у ћорсокак. Наравно, разлози су и зато вишеструки и пре свега политичке природе, али је и ратна техника притом одиграла своју, не малу улогу.

Предлога о ваздушној и копненој инспекцији и контроли било је неколико, а подносила их је и једна и друга страна. Што ни један није

уродио плодом узрок је — гледано са војног аспекта — пре свега у томе што се и онда кад се обострано предвиђала чак и реципрочна територија подложна инспекцији тежило нарушавању равнотеже снага, јер предлози нису полазили и од паритетних обавеза ни у погледу ресурса, ни у погледу оружаних снага које би се подвргле инспекцији и контроли. У том смислу занимљиви су понаособ сви предлози. Међутим, за наша разматрања вероватно је најинтересантнија варијанта А предлога западних сила од августа 1957. године, пошто можда рељефније од осталих предлога показује (1) како је проблем равнотеже снага блокова компликованији но што би се лаички посматрано могло закључити и (2) колико је значајна улога ратне технике у решавању међународних проблема.

Предлогом о коме је реч предвиђало се да се инспекцији и контроли подвргне читава територија САД са Алеутским острвима, читава Канада, готово читава Европа и сва територија СССР. На први поглед предлог је реалан, пошто би се његовом реализацијом ставила под контролу мањевише читава територија, све снаге, средства и извори Атлантског и Варшавског пакта. Штавише, гледано неовисно о карактеру и могућности, нарочито домета савремене ратне технике, могло би се закључити да тај предлог ставља у повољнији положај источни блок, пошто на његовој страни ван контроле оставља огромно пространство Кине и све њене снаге и средства, а у замену за то на страни западног блока „само“ неке базе у Средоземљу, на Исланду, јужном делу Гренланда и на Пацифику. Практично, међутим, тај предлог искључује могућност припреме и извођења сваке војне акције сила Варшавског пакта, док западном блоку оставља доста широке могућности припреме и евентуалног извршења нуклеарног удара. У сваком пак случају неконтролисани класични ратни потенцијал Кине није могао бити протутежа неконтролисаним базама на којима постоје или се могу инсталирати рампе за стратезијске ракете и пројектиле интерконтиненталног домета. Према томе, одређено стање ратне технике — у конкретном случају неповољан, тј. нереципрочан квалитативни однос партнера — чини потпуно нереалним и стога неприхватљивим предлоге који би били реални и прихватљивији код другачијег стања и односа.

На тој линији поучан је и историјат, односно судбина предлога о безатомским зонама, зонама замрзавања, тј. плафонирања војних снага и сл. И такви предлози су долазили и са Запада и са Истока (Иднов предлог од јула и Макмиланов од октобра 1955. године, план Рапацког поднет октобра 1957. године Генералној скупштини ОУН и други), а већина је као основу узимала обе немачке државе и неке суседне земље. Као и на претходном, тако се и на овом питању показало колико је проблем равнотеже снага компликованији но што то с формалне тачке гледишта изгледа. На пример, Запад је одбио план Рапацког који је предвиђао „жртвовање“, с једне стране, Западне Немачке, а са друге, Источне Немачке, Пољске и Чехословачке заједно — у основи зато што вечито виталан милитаристички арсенал Западне Немачке у плановима Атлантског пакта има већу вредност од вредности коју за Варшавски пакт има потенцијал Источне Немачке, Пољске и Чехословачке заједно (прва је у плановима Атлантског пакта стуб одбране у Западној Европи, што није случај са три поменуте државе заједно на супротној страни). Но, за нашу тему овде је од већег интереса оно што је између многих војника и политичара веома рељефно изразио генерал де Гол у изјави од марта 1959. године кад је нагласио да „зона дезангажовања која се не би простирала до Урала не би штитила Француску“. Четири

године раније, дакле у време кад су отпочеле дискусије о проблему зона дезангажовања, на Западу таквих изјава није било, јер тада није било ни совјетских ракета великог домета. Следствено томе, кад би се сличне изјаве са истих позиција данас давале, у њима би источна граница зоне дезангажовања морала бити померена до Камчатке, јер су се у међувремену појавили интерконтинентални балистички пројектили у којима је, мање-више по општем уверењу, источни блок надмоћан.

Исти проблем поучан је и у супротном смислу. Између осталог, зорно га илуструје изјава америчког генерала Едлмена од октобра 1960. који је — напуштајући дужност команданта америчких снага у Европи — рекао да изграђивање немачких снага у оквиру Атлантског пакта сматра, уз повећање нуклеарне способности савезничких снага, најважнијим достигнућем за време његовог службовања у Европи. Због тога би — каже генерал Едлмен — „било глупо потрошити пет милијарди долара, а можда и више, на војне инсталације (од којих се највећи број сада налази источно од Рајне), а затим их повући западно од Рајне“.

Разуме се да примаран фактор нису долари, него карактер инсталација и домет лансирних средстава чијем су избацивању те инсталације намењене. То су ракете малог и средњег домета које не би могле досећи одређене циљеве на Истоку кад би се рампе за њихово лансирање повукле западно од Рајне. Та околност указује на чињеницу да се за западни блок важност Западне Немачке не исцрпљује виталношћу њеног милитаристичког арсенала. Потенцира је и истуреност њене позиције, што на датом ступњу развоја ратне технике има врло велики значај. У перспективи јачања САД у пројектилима интерконтиненталног домета и другим савршенијим средствима масовног уништавања, вредност западнонемачке територије као истурене основице за инсталирање лансирних средстава несумњиво ће се гасити. Гледано из тог угла, у будућности, дакле, не би морала бити „глупост“ повлачење инсталација западно од Рајне. Међутим, чак кад би у томе лежала једина претпоставка за решење немачког проблема — што, разуме се, није случај — само то још увек не би нудило неопходне предуслове за споразум ни у погледу граница зоне дезангажовања, а камо ли у погледу решавања немачког проблема у целини. Јер, из истих разлога због којих за западни блок источна граница зоне дезангажовања на реци Буг може бити прихватљива у једној ситуацији, а у другој не, у различитим ситуацијама има релативну вредност и за источни блок западна граница такве зоне на Рајни. Другачије речено, оно што би за једну страну било прихватљиво на датом ступњу развоја ратне технике супротног блока, не мора, и у условима блоковске искључивости по правилу не може, бити прихватљиво онда кад тај степен буде превазиђен. То никако није само логична аналогија која се може извући из раније цитиране де Голове изјаве. То је пре свега логика еволуције ратне технике у служби политике са позиција силе, тј. логика све компликованије ланчане реакције у међународним односима на бази квантитативних и квалитативних промена у ратној техници.

Могућности обрнутог утицаја ратне технике

Било би непотпуно и у суштини нетачно ако би се рекло да промене у ратној техници компликују буквално свако питање из области међународних односа, па чак и из области разоружања. Дапаче, ратна техника у свом револуционарном развоју може да умањи или бар „умекша“ актуел-

ност појединих засебно узетих међународних проблема. Изразит пример за то представља недавно двократно смањивање копнених снага и уопште конвенционалне компоненте оружаних снага у СССР. Тој позитивној мери, предузетој чак и без одговарајућих компензација на супротној страни, у датој констелацији међународних односа очигледно се могло приступити на основу квалитетних промена у ратној техници, тј. на основу тога што је у међувремену изванредно ојачана нуклеарна компонента оружане силе која је представљала и представља поуздану компензацију њене смањене конвенционалне компоненте.

Проблем војних база и уопште стационирања трупа на страним територијама, представљао је и представља камен спотицања готово у свим покушајима блокова да по читавом низу међународних проблема нађу заједнички језик. Како се развој ратне технике одражавао на тај проблем.

Истина је да чак и онда кад би се занемарио политички смисао војних база, чисто војни обзири још увек потенцирају њихов веома велик значај за оба блока. Садашње стање ратне технике и ближе перспективе њеног развоја не чине реалним претпоставке које се чак и у форми тврдих закључака на Западу већ чине око тога да ће за неколико година базе изгубити сваки стратегијски значај. Ако ни због чега другог, а оно већ и због тога што ће погодне базе, докле год буде рата, односно опасности од њега, служити као основица за маневар сувоземних снага без којег се не може остварити основни ратни циљ — поседање противничке територије. Али, иако ствар тако стоји, неоспорно је да развој ратне технике мења, односно да ће мењати, улогу истурених база и то у правцу умањивања њихове стратегијске вредности. На пример, аеродроми на туђој територији никако не могу задржати исту вредност коју данас имају кад држава или блок држава којима они припадају буду располагали са довољно интерконтиненталних пројектила и сличног оружја које може исто тако успешно или још ефикасније извршити улогу авијације базиране на тим аеродромима. Кад буде довољно подморница на атомски погон наоружаних пројектилама домета 2000 и више километара, способних да лансирају атомске бојеве главе а да притом не излазе на површину, оне ће несумњиво преузети садашње функције многих база и због мање рањивости вероватно ће је у случају потребе боље обављати. И радарска мрежа великог домета у „дубокој позадини“, такође ће моћи да замени, делимично или у целини, садашње радарске станице на истуреним базама. Поготово ће то моћи вероватно не у тако далекој перспективи вештачки Земљини сателити који већ сада могу да послуже не само у обавештајно-извиђачке и сличне сврхе, већ и као „свемирске рампе“ за избацивање пројектила. И тако даље — јер граница људских могућности готово нема у наше време када године доносе оно о чему се раније вековима могло само маштати.

Истурене базе ће, дакле, услед даљег развоја ратне технике све више губити стратегијски значај. Уосталом, на такву тенденцију указује, између осталог, и инструкција америчког председника Кенедија министру одбране Макнамари од јануара 1961. године о потреби „укидања застарелих база и уређаја и модернизације и мобилности садашњих нуклеарних снага САД“. Међутим, само се по себи разуме да су тенденције и могућности које развој ратне технике ствара или може да створи на линији „умекшавања“ овог или неког другог међународног проблема једно, а његово стварно решење нешто сасвим друго. За ово последње уопште није превасходна сама тенденција која има корена у еволуцији ратне технике, него одговарајућа

тенденција кретања међународних односа. А то значи да у постојећим међународним условима саме претпоставке које развој ратне технике може да створи на линији ублажавања неког међународног проблема, неће приближити свет ни разоружању, ни чврстом миру, па чак ни решењу оног питања за чије скидање с дневног реда сазревају или у перспективи могу да сазру материјалне претпоставке. Ово, наравно, из више разлога, али и зато што у условима заоштрених блоковских антагонизама савршенија ратна техника рађа све компликованије и теже проблеме који својом специфичном тежином отежавају решавање и оних питања чија би актуелност делимично или у целини, била превазиђена развојем ратне технике чак и са становишта блоковских интереса. Таква „аномалија“ је резултат комплексности међународне проблематике и, с тим у вези, перманентног условљавања једног питања другим, чак и онда кад то условљавање и нема већу вредност од борбе за престиж или обичне спекулације да се попуштањем у небитним питањима изнуде од супротне стране уступци у кључним проблемима, наравно у смислу и на начин који би имплицирао нарушавање равнотеже снага у властиту корист.

Међутим, чак и под претпоставком одсуства условљавања решења развојем ратне технике „умекшаног“ проблема неким или читавим низом других, са становишта блоковских интереса актуелних питања, светски мир и међународна сарадња у датој констелацији међународних односа битно ништа не добијају, нити могу добити. На пример, такви позитивни кораци као што је смањивање конвенционалних ефектива и могућности укидања неких мање важних база,²⁾ не могу се сами у општем сплету ствари позитивно одразити на међународне односе у већој мери управо зато што не проистичу из политике обустављања трке у наоружању и замрзавања, односно смањивања постојећих ефектива у целини, већ, обрнуто, произилазе из пооштрене трке у наоружању која на бази нових достигнућа науке и технике и повећаних општих ефектива на вишем нивоу извесне (застареле) ефективе чини нерентабилним. Извршено на тој основи, редуцирање застарелих ефектива и евентуално „умекшавање“ тешкоћа с њима у вези, аутоматски имплицира рађање нових, тежих проблема. Разуме се да је немогуће предвидети какве ће све проблеме такви процеси стварати у будућности. Али онај који се под утицајем достигнућа науке и технике већ појавио у свој или готово у свој својој величини укажује да ће они бити много тежи од оних на које је свет већ „навикао“. То је проблем космичког простора на коме ћемо се нешто дуже задржати не само због његове озбиљности већ и због његове оригиналности.

Проблем наметнут вештачким сателитима, интерконтиненталним и интерпланетарним пројектилима

Својевремено је појава ваздухоплова и, с тим у вези, створена могућност угрожавања нападом из ваздуха подстакла захтеве држава за проширењем суверенитета над ваздушним простором своје територије. То питање регулисано је Париском конвенцијом од 1919, а потом и Чикашком конвенцијом од 1944. године, која свакој држави признаје потпун и искључиви суверенитет над ваздушним простором изнад њене територије.

²⁾ Треба напоменути да за разлику од СССР који је стварно редуцирао класичне ефективе, што се у датој ситуацији колико-толико позитивно одразило на међународну ситуацију, САД од предвиђене 63 базе чије је укидање било предвиђено до пролећа 1961. године — према подацима које наводи часопис француског ратног ваздухопловства *Forces aeriennes françaises* од јануара 1962. године — нису још укинули ниједну.

Аналогно проблему који је ваздухоплов наметнуо у другој деценији двадесетог века, вештачки Земљини сателити, интерконтинентални и интерпланетарни пројектили, односно могућност њиховог коришћења у ратне сврхе, наметнули су у наше време нов, неупоредиво тежи проблем — међународну регулентацију надваздушног простора. Сложеност проблема је утолико већа што се он по самој својој природи апсолутно не може решавати са становишта партикуларистичких националних или блоковских интереса. Истина, има мишљења да проблем као такав и не постоји јер га тобоже решава Чикашка конвенција која наводно имплицира право сваке државе на проширавање суверенитета неограничено у висину. Закључак који се отуда извлачи јесте да надваздушни простор уопште није слободан, што се аргументише неоспорном чињеницом да се ниједна држава није одрекла суверенитета над „својим делом“ космоса, а неке су га, штавише, прокламовале помоћу свог законодавства. Та теза јесте и може бити основана само дотле док евентуално представља израз оправдане тежње и захтева да свака држава равноправно учествује у решавању проблема коришћења космичког простора. Све што садржи преко тога представља — научни апсурд. Из простог разлога што због окретања Земље обрнути конус изнад државне територије доводи сваку тачку у свемиру „под суверенитет“ час једне час друге државе. Месец и друга небеска тела стално „прескачу“ из „интересне сфере“ источног блока у „интересну сферу“ западног блока и обратно. Сем тога, за сада је земаљским инструментима уопште немогуће утврдити да ли неко тело упућено са Земље у свемир, при кретању брзином од 8 км у секунди, у датом тренутку (нарочито док прелеће изнад пограничних појасева) врши повреду суверенитета једне, друге или треће државе.

Управо на научној неодрживости тезе да Чикашка конвенција имплицира решење проблема космичког простора, заснива се супротна, много раширенија теза да је надваздушни простор потпуно слободан и да ниједна држава нема право проширивати свој суверенитет неограничено у висину. Тврди се да је лансирањем неколико Земљиних сателита и ракета у свемир, у том смислу већ створено једно обичајно право. У сваком случају — тврде поборници ове тезе — постоји узајамна толеранција као корак ка обичајном праву, пошто ниједна држава није протестовала против упућивања тела у свемир од стране СССР и САД. Разуме се да управо две поменуте државе најватреније заступају тезу о слободи надваздушног простора, јер га за сада оне једине и користе. У предлозима и противпредлозима учињеним за последњих неколико година с њихове стране реч је само о међународном регулисању и контроли надваздушног простора; нема ни алузије на могућност признавања права држава на суверенитет у том простору. Треба одмах рећи да је и та теза научно заснована и политички опортуна уколико под слободом надваздушног простора подразумева право свих држава да равноправно учествују у међународноправној регулентацији једне нерегулисане материје. Потпуније речено, она је оправдана и научно заснована само утолико и тада уколико и ако полази од једино реалне претпоставке да космос не спада у парчадима под суверенитет ове или оне државе, овог или оног блока, већ под суверенитет човечанства пред којим су отворене перспективе „освајања“ других светова. На жалост, теза о слободи надваздушног простора не полази у свим случајевима од такве претпоставке. Напротив, она се често користи као параван за наметање блоковских ограничености безграничном космичком простору. Јасније

речено, без обзира на нов квалитет проблема, лајт-мотив блоковске политике је и у покушају његовог решавања — тежњи ка нарушавању равнотеже снага у своју корист. Следствено томе, и на овом подручју међународних односа ставови антагонистичких страна директно су овисни о релативном, стварном или претпостављеном, односу у научним и техничким достигнућима уопште, посебно у достигнућима у области електронске и ракетне технике.

У периоду док се на Западу веровало у научна и техничка преимућства САД у освајању космоса, западни блок је инсистирао на предлозима који су проблем васионе третирали као интегрални део комплексног проблема разоружања, који се, према томе, може решавати искључиво у склопу целине. Међутим, пошто је лансирање првог совјетског интерконтиненталног пројектила 26. августа 1957. године, а потом и појава првог спутњика 4. октобра исте године, обеснажило претпоставке на којима су се ти предлози заснивали, став западних сила је еволуирао у правцу захтева да се проблем космичког простора решава засебно, неовисно о осталим проблемима разоружања. Ставови супротне стране, која је имала не претпостављену већ стварну предност у освајању космоса, наглашавали су потребу да се расправи проблем забране коришћења космоса у војне сврхе, али паралелно са разматрањем неких питања од основног значаја за безбедност источног блока, која су — онако нерешена — западни блок стављала у повољнији положај, разуме се под претпоставком да се СССР лиши предности у коришћењу космоса у војне сврхе; уколико се то не би прихватило следећа варијанта би могла бити да се издвојено разматра проблем космичког простора, али уз апстраховање његовог војног аспекта.

Кад се наведени ставови сведу на њихово стварно значење, излази да је смисао првих био најпре (док се веровало у преимућство САД) у томе да се решавање проблема космоса што више компликује како би нова властита техничка средства која су била на помолу померила језичак равнотежа снага ка Западу, а потом (кад је претпоставка о преимућству САД отпала) да се решење тог проблема упрости како би се противника лишило те исте могућности. С друге стране, посреди је тежња да евентуални споразум у области где научни и технички резултати имају тенденцију померања језичка равнотеже у правцу Истока, имплицира споразум о отвореним проблемима који при садашњем стању основне масе ратне технике имају тенденцију гурања тог језичка у супротном правцу.

Према томе, како у решавању свих осталих кључних међународних проблема, тако се и у покушајима решавања проблема космичког простора блоковска политика у ствари креће у зачараном кругу, који под утицајем вртоглавих скокова у развоју ратне технике све више поприма облик спирале веома опасне по светски мир. Ово стога што ланчаној реакцији гомилања све тежих међународних проблема под утицајем многих фактора, међу којима квантитативним и квалитативним променама у ратној техници припада истакнуто место, нема краја. Тачније, неће га моћи бити све дотле док се не повуку практичне консеквенце из јасне истине да тежња ка нарушавању равнотеже снага путем трке у наоружању не води решавању међународних проблема, већ у ратну катастрофу.

*

У тежњи да се што рељефније прикаже утицај квантитативних и квалитативних промена у ратној техници на међународне односе, ограничили смо се само на нека горућа међународна питања. Само се по себи

разуме да се негативно дејство односног чиниоца испољава и у најширем смислу, а не само у односу на питања која су била предмет наших разматрања. На пример, све савршенија ратна техника сваким даном све више потенцира значај изненађења, могућност случајног избијања рата итд. То изискује потребу појачане мобилности мирнодопских армија и пуну борбену готовост тзв. првог стратегијског ешелона. Са своје стране то условљава одговарајућу приправност државне управе и земље у целини, што све подгревава ратну психозу и трује међународну атмосферу. Или други пример. Астрономски издаци главних блоковских сила на наоружање, условљени тежњом да се нарочито квалитативним скоковима у ратној техници супротна страна надјача, лишавају неразвијене и заостале земље озбиљније техничке и друге помоћи. Тиме се све више продубљује јаз између развијених и неразвијених земаља, што је такође веома значајан елеменат погоршавања међународних односа. У ствари, као један од најосновнијих елемената војне моћи, ратна техника, односно њен скоковит развој компликује и погоршава међународне односе у целини. Ово стога што се на њу ослања блоковска политика са позиција силе, чији су основни атрибути: тежња за наметањем властите воље, непопустљивост, одсуство реалистичког прилажења решавању горућих међународних проблема путем преговора итд.

Смисао равнотеже снага у светлу могућности савремене ратне технике

У данашњем свету који се под утицајем оштрих блоковских антагонизама стално клати на ивици рата и мира, равнотежа снага представља један од најбитнијих елемената целокупне ситуације. Главна јој је одлика што представља сечиво са две оштрице: одржава о концу светски мир и под утицајем тенденција ка њеном нарушавању прети да гурне човечанство у провалију рата.

Проблем равнотеже снага блокова анализира се издашно на Западу преко штампе и других јавних трибина како у целини, тако и по компонентама ратног потенцијала обеју страна. Резиме који би се могао извући из тих разматрања био би: територијално простирање источног блока и у ужем и у ширем смислу³⁾ нешто је веће од територијалног простирања западног блока узетог такође у једном и у другом смислу; по броју становништва западни блок у првој варијанти има осетну предност, док је у другој изразита предност на страни источног блока; у погледу индустријског потенцијала осетљива превага је у обе комбинације на страни западног блока. Што се тиче односа у оружаним снагама, за источни блок се наводи да је углавном надмоћан у копненим снагама, у ракетној техници великог домета, и у поморском наоружању у подморницама, док западни блок наводно има предност у ваздухопловним и, у целини узев, поморским снагама итд. Као општи закључак о односу снага излази да, узамајући све елементе заједно, апсолутне предности нису ни на једној ни на другој страни: ни источни ни западни блок не располажу преимућством које би им омогућило да парализују битне чиниоце противничке војне моћи. Напротив, компоненте различитих сила (фактора) дају неутралну резултанту изражену у равнотежи.

³⁾ Појам источног блока у ужем смислу обично обухвата државе чланице Варшавског пакта, а у ширем, поред њих, Кину и још неке азијске земље: аналогно томе, појам западног блока у првој варијанти обухвата државе — чланице НАТО, а у другој, поред њих, још и земље — чланице СЕНТО и СЕАТО пакта.

За наша разматрања није од битнијег значаја тачност или нетачност закључака који се изводе на страни о релативном односу блокова у овој или оној компоненти ратног потенцијала, јер се на крају крајева чак и већа одступања мире у својој укупности, нарочито под утицајем фактора о којем ће мало касније бити реч. Напротив, основно питање које нас овде интересује јесте: да ли је вредност појединих компонената ратног потенцијала апсолутна и да ли равнотежа као синтеза свих тих фактора, односно тежња да се она наруши, има ону апсолутну вредност коју јој придаје политика са позиција силе? Разуме се, одговор на то питање може бити само негативан. Јер, очигледно, колика ће територија неке ратујуће стране у случају општег рата бити не зависи од педантних прорачуна, него пре свега од политичких циљева у име којих би се ратовало. На првом месту од тога зависи и број становништва евентуално зараћених страна, а и морално-политички квалитети живе силе која и у савременим условима представља једног од одлучујућих чинилаца победе. Најзад, околност да се равнотежа војних снага перманентно одржава без обзира на то што однос у индустријском потенцијалу антагонистичких блокова износи приближно 3:1 у корист западног блока, само по себи указује да ни квантитет ни квалитет наоружања и опреме армија не зависи само од индустријских капацитета већ, поред осталог, и од готовости да се инфериорност у општој производној маси надомести издвајањем већег дела (процента) укупног националног дохотка на наоружање, а у рату од решености на максималне напоре и одрицања, што би опет у знатној мери зависило од политичких циљева рата. Но, ти и многи други слични фактори⁴⁾ који уветују релативну вредност мање-више сваке компоненте ратног потенцијала опште су познати и општеважећи у овој или оној мери за сва времена и све средине. Ма колика била неоспорна њихова огромна улога и у савременим условима они, дакле, не представљају нов квалитет који би на проблем односа снага утицао на битно нов, у ранијој историји непознат начин. Напротив, фактор такве вредности представљају донедавно неслућене могућности ратне технике, чија потенцијална рушилачка снага доводи у озбиљну сумњу вредност раније анализираних прорачуна, који се у суштини врше анахроничним аршинима превазиђене прошлости.

Наравно, ратна техника је у свом развоју и раније штошта мењала у узајамном односу појединих компонената ратног потенцијала, њиховој релативној и апсолутној улози и значају. Али ратна техника у ранијој историји никада није поставила питање целисходности рата као средства за решавање међународних спорова. Бар не у оном виду у ком га поставља данас кад је од оружја рата постала и сваким даном у све већој мери неизбежно постаје његова препрека. Она у историји ратова никада није неминовно стављала у изглед — као што то данас чини — једнаке или готово једнаке резултате побеђеном и „победиоцу“ без обзира на то да ли један или други имају који милион квадратних километара већу или мању територију, оволико или онолико милиона мање или више станов-

⁴⁾ Опште је познато, на пример, да вредност територије не одређује само величина, простирање, него и многи други чиниоци као што су хомогеност или расцепканост територије, развијеност саобраћајне мреже и сл., што све може знатно да утиче на операције (дејства по унутрашњим правцима или са кружне основице, повезаност или изолованост фронтва итд.). На сличан начин се ни о становништву као компоненти потенцијала не може судити само на основу броја, масе; поред морално-политичког фактора, ту су у савременим условима од не малог значаја и техника и општа култура, разменуштај становништва у односу на протезање вероватних фронтва и сл. Што се тиче индустријског потенцијала, од великог је значаја не само његова развијеност, већ и степен концентрисаности капацитета с обзиром на могућност нуклеарних удара, њихов распоред у односу на могућност брзих продора надмоћнијих противничких копнених снага, итд.

ништва, за толико процената јаче или слабије привредне капацитете и тме слично.⁵⁾ Према томе, околност да савремена ратна техника прети човечанству општом катастрофом, изравнава чак и знатнија одступања у односу снага антагонистичких блокова и — с обзиром на обострано већ постојеће залихе средстава за масовно уништавање — са становишта резултата евентуалног општег нуклеарног рата у суштини чини беспредметним даље напоре да се равнотежа по сваку цену одржи, односно до извесног степена наруши у корист овог или оног блока.

Искључивање елемената ратне технике из међународног живота — једина реална алтернатива

Као што смо видели, покушаји да се наруши равнотежа снага у своју корист како би се са позиција силе „ауторитативније“ деловало на међународној арени, не само што не олакшавају решавање ма ког међународног проблема, већ све више компликују старе и, под утицајем квантитативних и квалитативних промена у ратној техници на бази политике блоковске искључивости, гомилају нове и све теже проблеме. Неоспорно је, дакле, да такав курс не води миру него рату. А пошто се општим нуклеарним ратом не могу решити међународни спорови и пошто такав рат имплицира општу катастрофу у којој би „победилац“ делио судбину побеђеног, очигледно је да се решења не могу тражити у том правцу, тј. у правцу политике која човечанство гура у провалију рата. Обратно, једина реална алтернатива је политика мирољубиве активне коезистенције која, између осталог, искључује трку у наоружању, претпостављајући јој опште контролисано разоружање. Самим тим политика коезистенције претпоставља искључивање из међународног живота оног елемента који, како смо видели, потхрањује напетост и утиче на заоштравање међународних односа до веома опасних размера.

Савремени свет не трпи блоковска ограничења и блоковске искључивости поред осталог и зато што управо у њиховом превазилажењу лежи гаранција не само даљег прогресивног кретања човечанства, него и његове голе егзистенције. Анахронизам јесте, али је, међутим, чињеница да је свет блоковски поларизиран и да — гледано кроз званичне факторе и званичну политику — већим делом још увек блоковски мисли. Према томе, иако су са становишта резултата евентуалног општег нуклеарног рата равнотежа снага, надмоћност итд. у суштини историјски превазиђене категорије, оне у свету блокова који и сам представља анахронизам историје имају сасвим одређену, чак изванредно велику улогу и значај. У таквом свету равнотежа снага или, што је можда адекватније, равнотежа страха, уз друге факторе, одржава макар и о концу светски мир. А то значи да је — како то показује и читава послератна пракса блоковске политике — у том и таквом свету унапред осуђен на пропаст сваки покушај да се решавању ма ког међународног проблема приступи са позиција нарушавања равнотеже. Гледано у том, једино реалном светлу, у условима постојеће констелације међународних односа предуслов сваког споразума на плану разоружања управо и јесте одржавање равнотеже

⁵⁾ Ову поставку не треба схватити у том смислу да би у нуклеарном рату било свеједно да ли нека држава има територију од, рецимо, 100 хиљада или 2 милиона квадратних километара, 5 или 150 милиона становника итд. Напротив, треба је схватити у светским релацијама које у светлу могућности савремене ратне технике у суштини заиста чине споредном околност да ли би територија једног или другог ратујућег блока износила, на пример, 33 или 35 милиона квадратних километара, број становника 800 или 815 милиона и сл.

поглавито војних снага блокова на свакој етапи пута који у крајњој кон-секвенци треба да доведе до свеопштег разоружања и паралелно — под утицајем одговарајућих друштвено-политичких фактора — до преовла-давања блоковске искључивости.

Разуме се да никако није једно те исто начелно уочавање значаја императива одржавања равнотеже снага на свакој етапи пута ка општем разоружању, и непосредно спровођење у живот тог теоретски врло јасног принципа за практичну акцију. Друго је, наравно, неупоредиво теже од првог. Најпре зато што у блоковски поларисаном свету антагонистичке силе — крајње неповерљиве једна према другој — виде нарушавање тог принципа и тамо где тог нарушавања нема. А потом (по реду, али не по значају), због веома компликованог механизма равнотеже снага блокова, чија је једна од основних карактеристика околност да — како смо то раније показали — њена материјална база није једнака ни у појединим компонентама ратног потенцијала, а камо ли у синтетичној укупности свих фактора обострано различите вредности.

Отуда неоспорно произилазе и нужно ће произлазити крупне теш-коће на путу ка разоружању. У њиховом савлађивању од изванредног је значаја сазнање да споредније појединости у компликованом механизму равнотеже снага — посматране не у фрагментарним манифестацијама, већ као синтезе компонената различите вредности чија одступања помирује разорна моћ савремене ратне технике — не могу имати пресудан значај за безбедност једног или другог блока, односно за безбедност светског мира уопште. У сваком, пак, случају евентуални ризик који би у процесу редуцирања и елиминисања силе из међународног живота једној или другој страни привидно, па чак и стварно могла да наметне компликована струк-тура равнотеже снага, неупоредиво је мањи од ризика коме човечанство у целини подвргава политика блоковске искључивости, односно политика настављања скоковите трке у наоружању.

